

Sorsművészet — Égig érő kapcsolat

Bölöni Domokos beszélgetése
KEDEI ZOLTÁN marosvásárhelyi festőművésszel

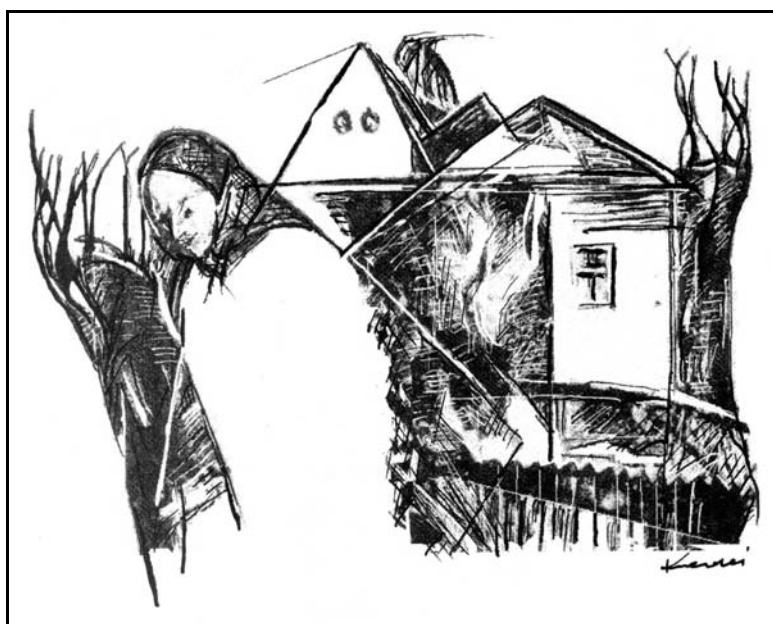
Kedei Zoltán (1929. november 29., Rava) festőművész. A család javait 1950-ben elkobozták, kényszerlakhelyük Marosvásárhely lett. A székelykeresztúri gimnáziumban érettségizett, szakmai indíttatást Márkos András szobrászművésztől kapott. A kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán elkezdett tanulmányai kényszerűen félbeszakadtak. A marosvásárhelyi Népművészeti Iskolában szerzett festészeti diplomát Olariu Gheorghe festőtánárnál. A Képzőművészeti Szövetség tagja, 1962-től állandó kiállítója a marosvásárhelyi tárlatoknak, húsznál több egyéni és mintegy száz csoportos kiállításon szerepelt. Művészi krédóját lírai kisesszébe foglalja. Irod.: Nagy Miklós Kund: Kedei Zoltán (kisonográfia, 2004). Saját kötetei: Vallomás (1999), Beszélő ecset (2009).

— *Művészek szívesen és színesen beszélnek gyermekkori környezetükről, arról a miliőről, amely rendszerint meghatározó az indulásban. Azt is mondják, hogy az ember életében döntő az első tíz esztendő. Miféle táj fia volnál, kik neveltek, és hogyan? Mivel tisztult fel a szülőfölded?*

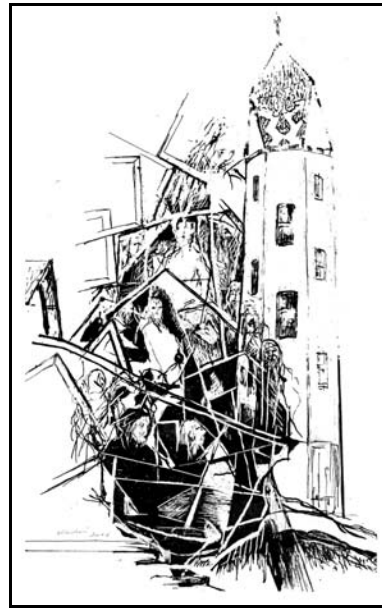
— Rava, ahonnan elindultam, a Kis-Küküllő egyik, erdővel övezett, szűk harántvölgyében húzódik meg egyetlen utcájával, és kétszázhusz házával, két kilométeres hosszúságban. A falu lakossága nyolcszáz körüli: székely-magyarok, három-négy cigány család kivételével. Az idősebb férfiak székely harisnyában jártak, nem csak a templomba, de még a mezőre is. Apai nagyapámon a székely harisnyán kívül más öltözetet nem láttam. A falu teljességében unitárius.

Belterjes mezőgazdasággal foglalkoztak. Ez a kis, zártkörű település volt a gondtalan gyermekkorom helye. A falu kellős közepén, az iskolával és a templommal szemben laktunk. Mezőgazdasággal foglalkozó, négygyermekes szülők harmadik fiúgyermekéként, téli szürkeségben, 1929. november 29-én láttam meg a napvilágot. Édesanyám magához szorított bátorításként, ugyanakkor féltő aggodalommal, hogy milyen lesz majd sorsa a harmadik

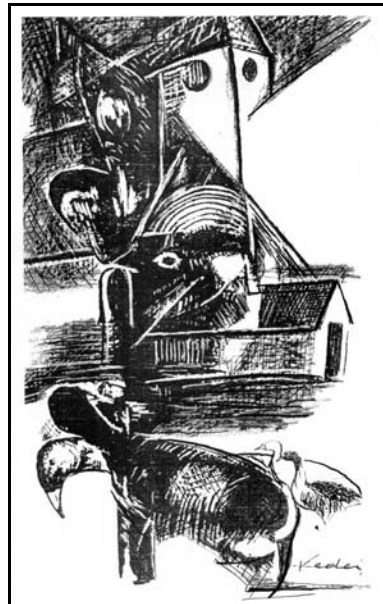
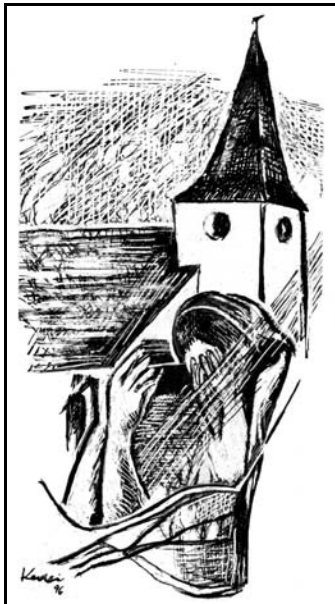

szülöttjének... Visszagondolva a későbbi időkre, aggodalma nem is volt alaptalan. A szülői ház, a családi közösség mellém szegődött, nem csak gondolatban, de érzésben is. A családközpontúság áldásával. A szüleimtől örökölt magyar és unitárius szellemi sűrűsödés meghatározta az életformámat és etikai magatartásomat. Nem készítettek föl a kétarcú világ buktatóira. Kimondottan pozitív töltetű gondolatokra és cselekedetekre hívták fel a figyelmet: szerénységben, tisztességben, közösségben élni, és hűnek maradni e földhöz, népünkhöz, hazánkhoz.

Következtek a gyermekkor gondtalan napjai: szaladgálás zöld pázsitos réten, tapicskálás a patakparti játszóiszapon. Hol vannak a benne felejtett nyomok? Hová lettek a feledhetetlen augusztusi csillaghullások?

Születésem után tizenegy évvel ismét bővült a családom, a húgommal. Szüleim pennás embert szándékoztak nevelni belőlem, a több hektáros birtok művelését a két nagyobbik bátyámra bízta volna. Nagypám őrizgetett egy hatalmas diófarönköt, amiből majd íróasztal készül a számomra. Ezt a gondolatot már gyerekként fölfogtam, és tudatosult is bennem. Nem érdekelt a falusi életformával járó tevékenység, a mezei munka, állatokkal való foglalkozás, inkább érdekelt a könyv s benne a betűk, főleg az illusztrációk. Említésre érdemes Petőfi Sándor Összes költeményei, bőrkötésben, fehér-fekete metszetekkel.

Még olvasni sem tudtam, de a könyv lapjait „ronggyá” forgattam, kimondottan a rajzokért. Ha kerestek, csak a szobában találhattak meg, elbújva, könyv mellett. Befelé forduló gyermek voltam, kevés beszédű. A vizuális benyomásokra, a látványos dolgokra és jelenségekre érzékenyen és gyorsan reagáltam, ami meghatározó is lehetett a későbbiekben. Mivel szeptember után születtem, a hét évből hiányzott két hónap, nem vettek fel az iskolába, orvosi bizonyítványt kellett szerezzünk szellemi fejlettségemről. Szüleim szekér elé fogták a lovakat, és irány Erdőszentgyörgy. A szellemi képességem megállapítása abban nyilvánult meg, hogy el kellett mondjam a Miatyánkat. Sikerült. Fel is vettek az első osztályba, de csak úgynevezett „lógóban”, ami annyit jelentett, hogy az első osztályról csak akkor kapok bizonyítványt, amikor elvégzem a második osztályt. Ez a későbbiekben hátrányt jelentett, mert csak akkor mehettem a székelykeresztúri unitárius gimnáziumba, amikor már megvolt a négy elemi osztályról a bizonyítvány. Kéttanerős, felekezeti iskolába jártam. Irni-olvasni az első két osztályban Berei Ilona tanítónőtől tanultam, majd a következő osztályokban Marosi József bővítette tudásomat.

Honnan buggyant elő a művészeti hajlam és a művészet iránti szeretet? Édesanyámra hivatkozhatom, akiben hangsúlyozottan élt a muzikális tulajdonság, a ritmusérvzés, a szép iránti vonzalom.

Korán, gyermekkoromban tudatosult az elhatározás, és léptem a művészet nem sima útjára. Kutatok emlékezetemben, visszamegyek négy-öt éves korig, hogy megtalálhassam azokat a hatásokat, amelyek kialakították a szép iránti vonzalmamat. Hatással lehetnek gyermekkori olvasmányaim, a könyvek, és a bennük található illusztrációk, amint azt már említettem. Egy másik befolyásoló tényező lehetett a fényképekkel való találkozásom... A fénykép, a fotózás akkoriban ritkaságszámba ment. Vándorfényképészek keresték fel a falumat, még a nagyváradai fényképnagyítók is eljutottak hozzánk. Nagyszüleimről és szüleimről is nagyítottak fényképeket, kettős portréba. Vizuálisan hatottak rám. Édesanyámtól hallottam — olvasmányai alapján — a nagybányai művésztelep festőiről. Valahogyan összekeveredett bennem Nagyvárad és Nagybánya. Ekkor még nem tettem különbséget a fénykép és a festmény, valamint fényképész és festő között, de azt éreztem, hogy valami ilyesmi szerettem volna lenni. A gondolatot el is rejtettem magamban.

Útegyengetőim a szép iránti tevékenység elkötelezettségében tanítóim, tanárain, barátaim voltak. Elsőnek Marosi József tanító neve kerül fel a táblázatra, aki akvarellkészlettel és kifestőkönyvvel ajándékozott meg. Egy epizódra is emlékszem vele kapcsolatban. Az egyik órán, az általa elmesélt történetet velem illusztráltatta színes krétákkal a nagy, fekete táblán, és, mondanom sem kell, nagyon melengette a szívemet ez a kis sikerélmény: hazaérve iskolából boldogan újságoltam el sikeremet az édesanyámnak.

Önbizalmam még fokozta egy másik kis epizód is. A harmincas évek végén édesapám, mint a falu akkori bírója, kapott egy plakátfélét az erdőszentgyörgyi járástól, rajta Armand Călinescu miniszterelnök portréja, amit ki kellett függeszteni a falu

irodájába. Kértem édesapámat, hogy várjon még, mert lemásolnám ceruzával. Úgy is történt. Hogy mennyire volt jó a másolat, nem tudom, de azt igen, hogy nemsokára jött a járásbíró, aki meglátva a rajzot, megvásárolta. Kaptam érte 100 lejt. Első kerestetem művésztől. (Zárójelben említeném meg, hogy áthágtam a későbbi, máig hangoztatott véleményemet, mely szerint az alkotónak nem szabad másolni, de hát hol voltam akkor az alkotási folyamattól...)

A székelykeresztúri Báró Orbán Balázs Gimnázium és annak bentlakása vált hű otthonommá nyolc éven át, minden előnyével és hátrányával. Szellemi feltöltődésemet az iskolának és tanárainak köszönhetem. Hosszú lenne felsorolnom tanáraink nevét, akikre szeretettel gondolok vissza. Szeretettel őrzöm például dr. Molnár István emlékét, aki (mivel korán elveszítette édesapját) szintúgy Ravában nevelkedett, a nagyszüleinél. Nagypja az egyházközség unitárius lelkésze, ő mint földrajz tanár

létesítette a mai keresztúri múzeumot. Ötlete csírájában a gimnázium épületében fogant. Mi, diákok nagyban hozzájárultunk az anyag gyűjtéséhez. Hétvégi feladatunkká vált a gyűjtőmunka. Kulturális műsorokkal tettük színessé a falvakban töltött órákat, este a deszkákon roptuk a székely táncot, a családoknál aludtunk és étkeztünk, reggel pedig indultunk a gyűjtésre: udvarokon és padlásokon kutakodtunk, s ahol csak találtunk valami régi tárgyat, azt összeszedtük, és fel a szekérre. Ennek népművészeti hozadéka is lerakódhatott bennem.

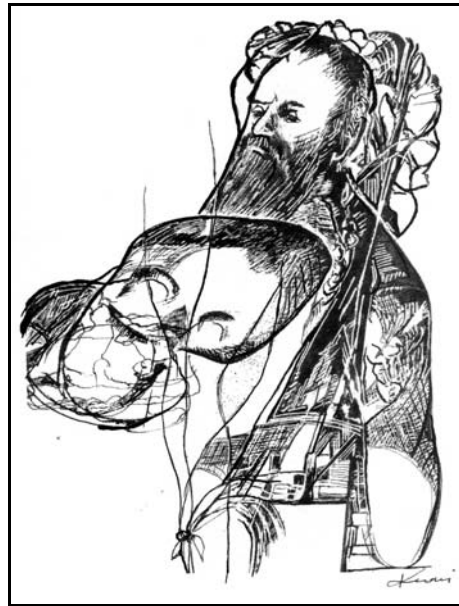
Gálfalvi Sándor közvetlenségével tudta megnyerni a tanulók szeretetét. Közük elvegyülve tanított, nevelt, iskolán kívüli tevékenységekben is, mint: kultúra, népművészet, színdarab betanítása stb. tette emlékezetessé nevét. Ide sorolnám még Gellérd Imre paptanárt, aki új szellemben, új irányzatokkal tágitotta értelmünket, tudásunkat, önképzőköri formában. Személyesen sokat köszönhetek

neki szellemi gyarapodásomért. A reggeli szilenciumon például az ima helyett verset olvasott fel... Ady, Reményik, Kosztolányi, s a sort folytathatnám. Neki köszönhetem a vers iránti szeretetet. Azóta mindennap elolvasok egy verset, ezt nem hagytam ki még a hároméves munkaszolgálat idején sem. Gellérd Imréhez fűződik az édesanyámnak címzett levele is, melyben felhívja szüleim figyelmét a rajz iránti készségemre, és még jövőt is „jósolt” nekem. Márkos András szobrásztanár nevét az első helyre kellene tegyem. Példája sorsom alakulásában, a festészet iránti elkötelezettségemben mérvadó. Szakított a szokványos rajzórák módszerével, a díszítő motívumok kifestése helyett a szabad gyakorlatot, rajzolást helyezte előtérbe. Átala került méltó helyre és nyert rangot a kollégiumban a képzőművészet. Székelykeresztúron híre-pora sem volt a kiállításoknak, képzőművészeti tevékenységnek, sem gyakorlati, sem elméleti síkon, a Nagy Lajos rajztanár akvarell-kiállításán kívül, amit a bentlakás egyik termében rendezett. Márkos András a gimnázium hetedik évében szervezett rajzversenyen nekem ítélte az első díjat, pénzjutalommal, melyet az évzáró ünnepélyen vehettem át. Márkos tanár úr a tornaterem falát is falfestménnyel díszítette, ez nagy hatással volt rám, rendkívül megmozgatott. Ez az első képzőművészeti alkotás, melyet eredetiben láttam. Az Ó atyáskodása, biztatása révén jelentkeztem a kolozsvári képzőművészeti akadémiára.

Nem feledkezhetem meg a tájról, formáival, színeivel. Ezek olyan hatással bírnak, amiknek, míg a közelségében éltem, nem tulajdonítottam különösebb fontosságot, pedig a természetközelség, a tájszeretet mélyebb hatású lehet, mint az emberek figyelemfelhívó irányítása, biztatása. Ezek is alakították lelki világomat, befolyásolták magatartásomat, és még mi minden más, ami emberré formál, a szó nemes értelmében. Mennyi ilyen tényező lehetett! Példának hozhatom a fehérre meszelt házunkat, zsalugáteres ablakaival, a tetőzet piros cserepeivel, a ház melletti virágos kertet, a tornácot a sokféle és színű muskátlikkal, a kerek udvart, közepén a terebélyes eperfával, a gyümölcsös kert tavaszi virágzását, vagy ősszel a gyümölcsös pazar íz- és színkínálatát, a falut körülölelő, égre nyúló hatalmas erdőt... A mindenség-érzést: hogy kézzel megfoghatom a kobalt eget... Vagy a nyári éj tűzijátékának nagyszerűségét, amit az augusztusi csillaghullás nyújtott.

A gyermekkorból jön elő az emlékezés pókfonalán sok-sok élmény. Kettőt meg is említék. Az egyik Ravával kapcsolatos. A legszebb kaszálónk Lőrincében, közvetlen az erdő szélén terült el, mellette a sűrű, sötét erdő. Egy-két méterrel mélyebbre nem volt bátorságom bemenni. Rémképeket láttam, félelmes alakokkal és állatokkal. A nyolcvanas évek legsötétebb és legfélelmetesebb kommunista rendszerében, az úgynevezett Ceaușescu-éra idején került vászonra ez a borzalmas és negatív élményem, absztrakt feldolgozásban.

A másik Székelykeresztúrhoz fűződik. 1993-ban a Duna Televízió a csíksomlyói búcsúról közvetített képeket. Tarka tömeg halad felfelé az emelkedőn. Kérdéssel szemléltem: — Hová igyekezzenek? A válasz megfogalmazódott: — A Csúcsra.

Abban pillanatban felidéződött emlékezetemben a székelykeresztúri Jézuskiáltó-hegy, az állomással szemben. A hegy csúcsán nagyobb méretű kereszt található, látható a város minden pontjáról. A kereszthez meredek hegyoldalon juthatunk fel. Nyolc éven át, gimnáziumi diákként, bámultam és csodáltam a látványt. Ez a két motívum, negyven év időközzel — egymásba olvadt, és vászonra került.

Íme, egyik-másik erős gyermekkori élmény miként rakódhat le, és vár megfestésre, néha hosszú évek múltán is.

— *A gyermekkor meghatározó esztendei után következett az érettség és a férfikor életszakasza. Két út állt előtted: tanító leszél, vagy művészi pályára lépsz, vagyis tovább tanulsz a képzőművészeti akadémián. Hogyan alakult sorsod a továbbiakban?*

— Az idő csokrából hullnak az emlékezés szíromlevelei. A valóság karmaiból kiszabadítom rapszodikus ifjúságom idejének szellemi értékeit, és megpróbálom azokat hűséggel kivetíteni. A megtörtént tényeket nem szabad megmásítani.

Valamikor gyermekfejjel imádkoztam minden este. Hittem, hogy a földi formákat égig emelem. Ma: viaskodom a szavakkal. A visszapillantóban egyszerre csak megjelenik a viharokkal bővelkedő huszadik század, nagy részét végigéltem, s mégsem mondhatom, hogy sokat tudnék róla. Hiányzott a kilátás, nem találtam benne nyugvópontot, lármáztak idegen cselédek, dörögtek a fegyverek. Frontok vonultak, törtek, zúztak, s irányítottak csélcsap emberek. A húszas éveim időszakát a sok sötét, és a kevés fény, megsárgult lapok balladás világa jellemezte, s benne: háború, veszteség, elnyomás, jogfosztás, elhallgattatás, halál. Szedte áldozatát a tragikus játék. Az összetört formák szemtanújaként a történelem kifutópályájára kerültem... László, nagyobbik testvérem, a háború áldozata lett. Foglyokat szállító vagonban halt meg, édesapám karjai közt. Ott nyugszik valahol az Ural mellett, tömegsírbán, melyet az élő foglyok ástak és hantoltak be, köztük édesapám is.

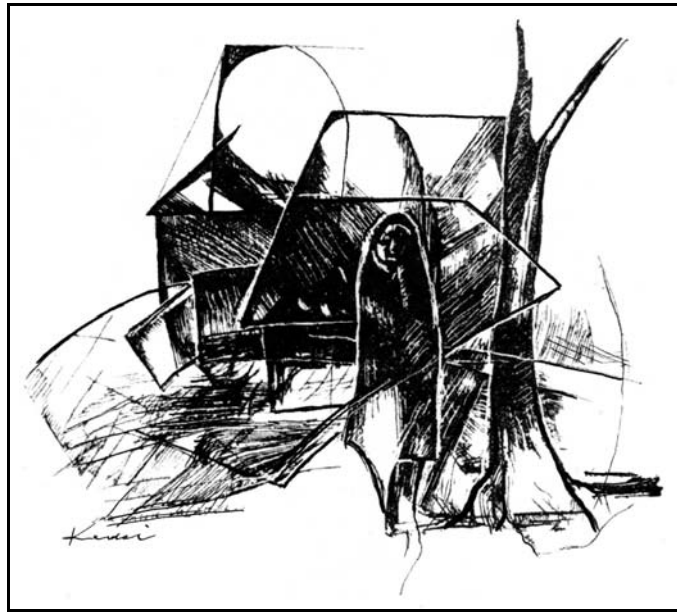
Kelet fényét felhők borították.

1948-at írunk, dúl az osztályharc. A történelem cséphadarója gyorsan pörgeti az események filmkockáit. Édesapám négy év után szabadul a szovjet fogságból. Kezdetét veszi a szocializmus építése: gyárak, üzemek, iskolák államosítása, földbirtokok felszámolása, kisajátítása. A székelykeresztúri unitárius gimnáziumból Líceum lesz, állami kézben. Ennek első érettségizője lettem 1949-ben. Ami nem ment simán. Harmadmagammal, Máté Zoltán, Lőrinci György osztálytársaimmal tíz napra eltávolítottak az iskolából.

Érettségire visszamehettünk, és vizsgázhattunk. Micsoda fintora az életnek, „nevezetességek” lettünk. A természetrajzi teremben folyt a tárgyalás. Asztalnál ültek a tanárok, „pártunk és kormányunk” kiküldött aktivistáival. Szemben az oda bekényszerített tanulók. Hármunkat kiállítottak a „piactérre”, és ránk olvasták vétkünket, bűnösségünket, miszerint: az amerikaiak érkezését várjuk! Tíz évvel később, az első érettségi találkozóink alkalmával egyik osztálytársunk könnyes szemekkel vallotta be az ellenünk elkövetett besúgói tevékenységét. Ő feketített be minket, de annyira be volt szervezve, hogy még tulajdon (református pap) édesapját is lelőtte volna, ha a helyzet úgy kívánja. Tíz éven át hordozta magával a lelkipurdalást, nem volt nyugta... Várta ezt az alkalmat, hogy a bocsánatkéréssel megszabadulhasson terhétől. Amikor erre gondolok, nekem is folynak befelé a könnyeim. Ez teljesen hihetetlenül hat.

Ez a kicsapás hozzájárult, családunk társadalmi helyzetéből adódóan is, hogy mint osztályellenségnek, a felsőbb tanuláshoz vezető utamat elvágják. A porond

szélén álltam, kilátástalanul, lappangó sötétben. Nem készültem tanítónak, nem végeztem tanítóképzőt, a kényszerhelyzet mégis oda vetett. A tanügyben kötöttem ki. Kérésemre kineveztek segédtanítónak Üknyédbe. Hol található Üknyéd? A tanfelügyelőségen útba igazítottak: Udvarhely mellett, Székelyszentkirályhoz tartozó hat-hét ház, tanyabokor fent a hegyen, az erdőben. Örvendtem. A lelkesedés nem tartott sokáig. A körülményeket nem ecsetelem, mert szétfeszítené e beszélgetés keretét. Firtos Áron tanfelügyelő ismerte táncos, de még a tánctanításra is hajlamos képességemet, és felajánlotta Zetelakát. Újabb öröm. Cókmókjaimat felraktam egy kölcsön kért szánkóra, és a december közepi havazásban, a hegy másik lejtőjén leszánkóztam: pontosan a zetelaki iskola elé. Magyar nyelvet tanítottam a felső tagozaton, de ez is csak egy hónapra sikerült, mert... Na, hát ezt az eseményt el kell mondjam, mert jellemzően aláfesti az akkori politikai helyzetet.

Történt ugyanis, hogy Zetelaka 2-es számú, négyosztályos iskolájánál Baricz Emil tanító kapott megbízást az iskola vezetésére. Az egyik szünetben valamelyik parittyázó gyermektől elvette a „fegyvert”, és az irodában maga is kipróbálta... De mit az a Isten? A papírgolyó Sztálin elvtárs portréját érte. Az egyik kolléganője besúgta. Oraşul Stalin városból (Sztálinváros, Brassó kommunista neve) kiszállt a vizsgálóbizottság, és Emilt menesztették a tanügyből. A fegyelem fenntarthatósága érdekében különválasztották a két iskolát, s engem, mint a tantestület legfiatalabb férfi tagját, a 21 évemmel kineveztek igazgatónak.

A „szocializmus építésének” legsötétebb korszaka következett, a Gheorghiu Dej nevével „fémjelzett” időszak. A kollektivizálással az utolsó talpalatnyi földet is kihúzták az emberek lába alól. Széljegyzetként említeném meg az ötvenes éveket. A későbbi Ceauşescu-éra „tündérkert” volt a Gheorghiu Dej korszakához képest.

A múzsa hallgatásra kényszerült, aludta Csipkerózsika-álmát. Hernyótalpak alá préselődött még a gondolat is. Hallgattam én is, mint a bűnös kor-szak embereinek egyike. Talán ekkor léptem a férfikorba.

A múzsa helyét átvette a jelmondatok írása, festése a kerítésekre: „Le a kulákokkal!”, „Halál az osztályellenségre!”, „Éljen a szocializmus!” stb. Kénytelen voltam beállni a jelmondatok íróinak népes táborába, azonközben kaptam a leveleket szüleimtől, s azokban ilyen mondatok: „...felszólítottak, hogy üresítsük ki a házat... segítséget ne várj... átadtunk két szobát... a nyomor napról napra nő... a munka irányítással... hajtjuk magunkat... faliújságon díszlik a nevünk... az adót nem tudjuk rendezni... a beszolgáltatás nagy...” Mindez 1950-ben történik. Söpört a szél, magával röpítette családunkat.

Pár percet kérek, hogy elővehessem Édesapám írásos visszaemlékezését: „(...) ...este utasítást kaptunk, hogy holnapra szedjük össze a rokonokat, és a mezőn egy kijelölt helyre, a szérűre, hordjuk be a búzákat. Hozzá is kezdtünk, de beállott az eső. Egész nap esett. A rokonok hazamentek. Hazulról hordtam a szalmát az asztagra, hogy ne menjen tönkére a búza. (...) Feleségem előkészítette a holnapi kenyérsütést — nem lévén kenyér —, egy teknő lisztet szitált meg. Ekkor a kapunk előtt megállott egy luxuskocsi, a szigorancia tisztjei szálltak ki. Lakásunkkal szemben volt az ideiglenes néptanácsi iroda. Két perc sem telik el, jön a községi esküdt, hív az irodába, apámmal együtt. Éreztük, hogy sorsunk meg van pecsételve.. Az irodában két tiszt — őrnagy és kapitány — fogadott. Az asztalon két pisztoly. Megmutatták, hogy meg vannak töltve. Bezárták az ajtót. Mindkettőnket a sarokba állítottak. Kezüket a pisztolyra téve felhívták figyelmünket a rögtönítélő bizottságra, és amennyiben nem válaszolunk kérdéseikre, akkor nem felelnek az életünkért. Gorombán léptek fel. Először édesapámmal kezdték, de nem volt kivel, szívjáji fájdalom érte, és nem tudott beszélni. (Egy év múlva be is következett a halála). A tisztetek az asztalt verve ijesztgették. Fél karommal védtem az eleséstől. Bátorságot éreztem, amihez hozzájárulhatott az indulás előtti fölbajtott pálinka, vagy az előző években gyakori szembenézés a halállal. Indulatosan szóltam:

— Kérem, hagyják békén édesapámat, intézzék hozzám kérdéseiket, és végezzenek minél gyorsabban életünkkel.

— Mit beszél? — kérdezi az őrnagy a kapitányt, mivel nem tudott magyarul.

Fordítás után az őrnagy cinikus mosollyal megjegyzi:

— Na, na kicsi kulák, milyen érélyes.”

Itt megszakítom a további olvasást. Következett a kilakoltatás. Elvették minden javainkat, vagyonunkat, házunkat, és átadták a megalakulandó kollektív gazdaságnak. Mindenünk ott maradt, az utolsó evőeszközök is. Családi iratok, s a legnagyobb sajnálatomra, a könyvek. A család egy szál ruhában Marosvásár-helyen folytatta, most már a nincstelen, proletár életet.

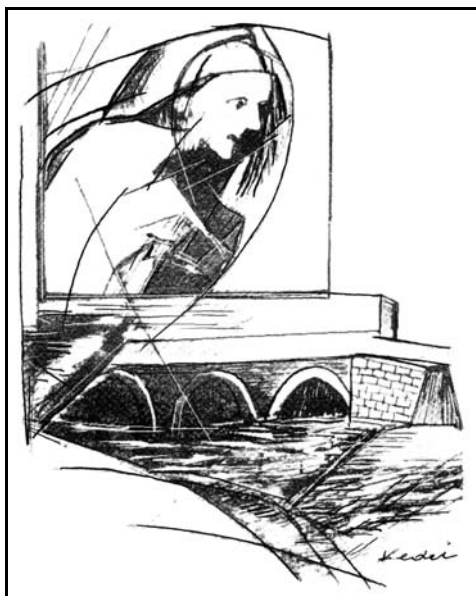
Paradox módon úgy tűnt, ezáltal nyílik meg az út a művészi pálya felé.

Abodi Nagy Béla, festőművész, a képzőművészeti akadémia professzora és Márkos András volt tanárom biztatására, ekkor már megfelelő dossziének a birtokában is, sikeresen felvételizek Kolozsváron... Csakhogy ide is követett,

átkozottul nyomomba szegődött a múlt. Rossz káderlapom miatt mégsem mehettem az akadémiára.

Peregnek a filmkockák. Zetelaka után Korondon folytatom a tanügyi tevékenységet. Az ország — talán első — cigány iskolájának igazgató-tanítói teendőit bízták rám. Munkám kudarcba fulladt. Nehézséget okozott a beiskolázás. Naponta a harminc iskolakötelezett gyermekből ötöt-hatot sikerült csupán behozni. És legtöbbször mindig mások jöttek. Még ma is őrzök pár rajzot ezekről a gyerekekről.

Az egy iskolai év teltén behívnak hároméves munkaszolgálatra. Az felért a börtönnel. Mementóként a munkaszolgálatból egyetlen fénykép maradt: foltozott, acélszürke dokkruhában. Ezzel kapcsolatban idézek édesanyám leveléből: „(...) *mintha Te érkezted volna haza, olyan boldogan néztük a képedet, (...) most tettem fel egy kis csomagot, használd egészséggel.*” Még most, 47 év távlatából is

összeszorul a szívem, ha arra gondolok, miből futotta csomagra... A három év szellemi tápláléka, amint fennebb említettem, a vers volt. A költészet világába menekültem, az segített át pszichés nehézségeimen. A művészkedés háttérbe szorul (egy-két rajz kivételével). Egyszer a félhomályos barakkban rajzolgattam az egyik regáti román fiút. Szerencsémre sikerült befejeznem a rajzot. Észrevette ténykedésemet. Kinyitott bicskájával rohant utánam, hogy elégtételt vegyen. Élhetett benne az a hiedelem, hogy ha megörikitem, azzal „elveszem az arcát”... Nehezen sikerült szabadulnom.

A munkaszolgálat ideje alatt menesztettek a tanügyből, így Korondra nem mehettem vissza. Marosvásárhelyen, a szüleimnél találtam menedéket, s ezzel elkezdődik egy új életszakasz. A buktatókért kárpótol a művészet. Vele lépek frigyre, kötök lelki szerződést a hátralévő évtizedekre. E szerződésből született alkotásaim nagy része, az említett időszak drámai tükörképeként.

— Marosvásárhely olyan fordulópont pályádon, amelynél érdemes hosszabban időznünk. Mielőtt kényszerlakóhelyé vált volna, mennyire ismerted a várost, művelődési életét, kultúráját? Hogyan jutottál végül is egyről kettőre? Hiszen most következik a java: a tanulás, a megélhetés, a munkahely, a családalapítás, gyermeknevelés hosszú évei...

— Huszonhat évesen, hajlék és ruházat nélkül, zsebemben egy érettségi bizonyítvánnyal, mihez kezdhetnék? A kilátástalanság béklyóiban egyedül a remény, ami kitartásra buzdíthatott.

Szüleim és húgom az édesapám nagynénjénél kaptak menedéket, Bodoni Kálmánnak, a Vártemplom kántorának a lakásában, a Szabadság úton. A cementes konyhában laktak. A hálást úgy oldották meg, hogy a konyhai keskeny heverőt kiszélesítették konyhaszékekkel, rá szalmazsákot helyeztek, s azon ketten, édesanyám a húgommal éppen csak hogy elfértek. Reggel nem is kellett szétszedni a mozgó ágyat, megérkezett édesapám a cukorgyári hizlaldából, ahol mint éjjeliőr felügyelt a tehenekre, s máris „kibérelhettem” a heverőt pár órára, míg a ház népe elkezdte a napi tevékenységét.

Az egyik vasárnapi ebéd után édesapám fellépett az udvaron lévő fiatal cseresznyefára, hogy gyümölcszel nyomtassák el az ebédet. Másfél méter magasságban letörött az ág, édesapám a talpára esett ugyan, de három helyen eltörött a lába. Hat hónapig feküdt ezen az összetákoltságon, mozdíthatatlan lábbal. Élete végéig merev lábbal járt. Még nem rendelkezett annyi szolgálati idővel, hogy a betegségyező fizethessen, így jövedelem nélkül maradtak. Kátai György, a hizlalda igazgatója reggelenként egy-egy liter tejet küldött, fizetéskor minden munkástól levont egy lejt, és borítékolta édesapámnak.

Számomra ismeretlen és idegen volt a város. Előtte, tizenegy éves koromban jártam Vásárhelyen, jobban mondva vitt édesapám, „felpakolva” a tűzifával rakott szekér tetejére. Ravából estefelé indultunk el, reggelre érkezünk Vásárhely központjába, a napipiacra. Miután eladtuk a fát, árából jutott nekem egy öltönykabát. Ennyi emlékem volt a városról.

A későbbiekben — második szülőföldként — hű otthonommá vált, egyben az éltető tisztánlátást is jelentette.

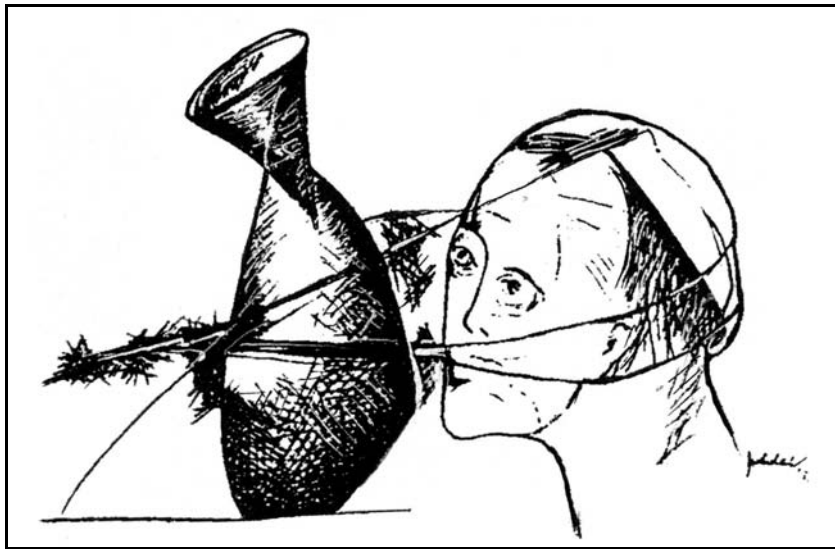
A családon kívül senki ismerősöm.

Elkezdődött a reménytelen küzdelem. Reggeltől késő délutánig jártam a várost, munkahelyet keresve. Ahol intézményt vagy üzemet jelző cégtáblát láttam, beléptem, és elmondtam mindenhol a begyakorolt, egymondatos óhajomat: — Állást keresek.

Munkát kereső utam egy hónap után a főtéren ért véget. A Ciocanul (Kalapács) szövetkezet főkönyvelője ajánlott föl egy időelemzői (pontator) állást az öntödében. Örömmel fogadtam. Azt sem tudtam, mi fán terem ez a „pontálás”. A munkások jelenlétének a nyilvántartása. De betanultam, értékelték munkámat, egy év után előléptettek. Az adminisztráció könyvelőségi osztályára kerültem, könyvelői képzés nélkül. Nagyon begyakorolhattam, mert ott „ragadtam” — nyugdíjazásomig.

A Kultúrpalota és a Városháza, e két remek szecessziós épület lenyűgözően hatott rám. Joggal mondhatom, hogy ötven éve látom őket naponta, és varázsuk alatt élek. A Kultúrpalotáról és a benne található képtárról a főiskolai felvételin hallottam először.

A vizsgán női portrét rajzoltunk. Jól sikerült, bizonyára így értékelte Kádár Tibor festőművész, főiskolai tanár is: behívott az irodába, leültetett. Elárulom, izgalmas perceket éltem át. Osztályharcra, osztályellenségi témákra gondoltam. Nem emlékszem, hogy még valakit behívott volna. Elkezdődött a „vallatás”, természetességgel, barátságosan. Az izgalmam csöndesedett. Érdeklődött céljaimról, honnan jövök stb. Vásárhelyinek vallottam magam, ami nem volt igaz, de a dosszié úgy lett összeállítva, a papírok főleg a szüleimről szóltak, az ő helyzetüket igazolták: nincstelenek, vagyontalanok, munkások. A hazugságomat észrevehette, amikor megkérdezte, hogy láttam-e Ferenczy Károlynak (a

vásárhelyi képtárban található) Krisztus sírbatétele című művét. Nemmel válaszoltam. Ebben a nemben benne foglaltatott a szomorú igazság, hogy semmit sem tudok a városról.

Vásárhelyre kerülve feladatul tűztem ki a képtár megtekintését, hogy megláthassam az említett remekművet. A későbbiekben a Kultúrpalota központi helyet foglalt el tevékenységemben, mint: felkészülés, bemutatkozás kiállításon.

A Kultúrpalota hirdetőablájáról értesültünk Szélyes Sándorral, a Székely Népi együttes jónevű előadójával, szólistájával a népművészeti iskola beindulásáról. A munkaszolgálaton egy évet közösen raboskodtunk és szenvedtünk. Ő is a festészetre akart beiratkozni, de az utolsó percben a színt választotta. A Népművészeti Iskola célja és hivatása az üzemi kulturális (festészeti, színházi stb.) csoportokhoz irányítandó szakemberek képzése.

A három éves festészeti szakon Olariu György festőművész, későbbi jó barát osztályán végeztem. A felkészülést komolyan vettem. Az iskolai oktatáson kívül is teljes bedobással éltem a művészettel járó nehéz életformát. Szellemiekben is képeztem magam, olvasva a szakirodalmat, művészettörténetet. A mindennapi kenyérért való hajsza mellett, a másik nyolc-tizenkét órát csak a festészetnek szenteltem. Minden percem ennek érdekében telt, még az álmaim is ezekkel színesedtek.

Az 1950-es évektől errefelé, Kolozsvár után Marosvásárhely jelentősége megnőtt Erdély képzőművészeti életében. Erős csoportosulással gazdagodott. A Maros Magyar Autonóm tartomány létrehozásával neves alkotókkal bővült a csoport, Vásárhelytől Kézdivásárhelyig. Évente egy-két megyei, tartományi kiállítás rendezvényeiben gyönyörködhetett a vásárhelyi közönség. A látogatottság nagyobb volt, mint napjainkban, ami részben természetes is, hiszen a színházi előadásokon kívül nem sok rendezvényben lehetett része a kultúrára éhes közönségnek. Abban az időben a kiállítóterem alkalmatlan volt nagyobb tárlatok befogadására. A képtár helyiségeit használták erre a célra, s olykor-olykor a Teleki Téka melletti termeket is, ahol Zsögödi Nagy Imre festőművész állandó galériája kapott helyet.

A kiállításokra képzőművészeti munkák csak a zsűri által „engedélyezett” módon, cenzúrával kerülhettek be.

1962-ben munkáimnak első gyümölcsét falra akasztották. Kis méretű olajkép: *Kertben*. Ez a kerti hangulat, a gyümölcsfákkal, virágokkal dúsított környezet tette teljesé a boldog családi életet, feleségemmel, fiammal és kislányommal, átellenben a Kistemplom látványával. Egyszobás lakásunk biztosította tíz éven át nehéz, de boldog életünket. Egyetlen szoba (még 20 négyzetméter sem) töltött be mindenféle funkciót: konyha, háló, mosakodó, kamra, lomtár, műterem. Itt született meg a *Házak és fák* olajképem, ábrázolva az egyszobás lakásunk ablakát... Gálfalvi Sándor a székelykeresztúri múzeumban rendezett egyéni kiállításomon ezt a képet helyezte beszédének középpontjába, úgy vélekedett, hogy a kép kettős örömet és boldogságot sugároz: a néző, aki kívül áll, a lakásban élők boldogságát véli felfedezni, a bent élők pedig örömmel gyönyörködnek az ablakon túli világ, a kerti fák látványában.

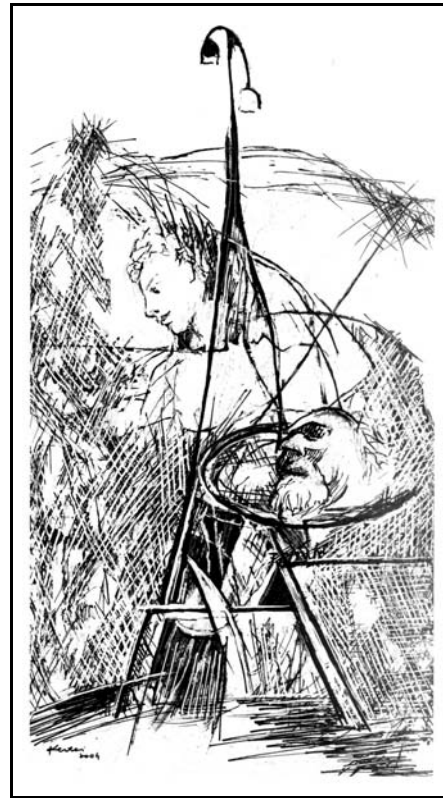
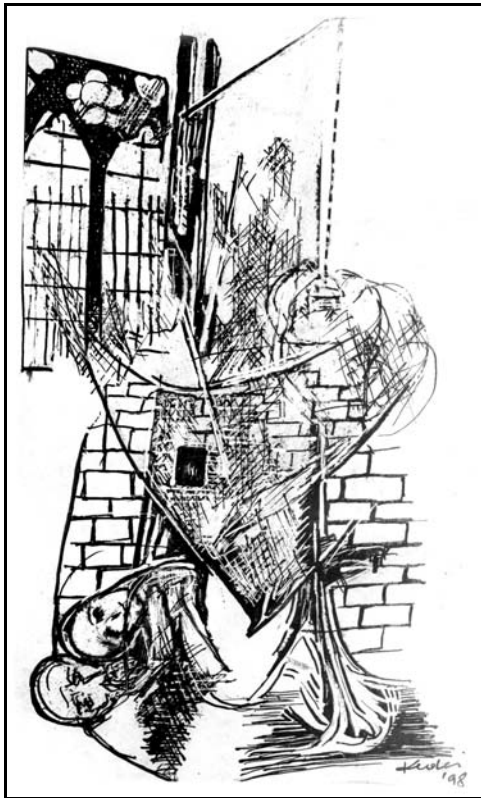
Azokban az években még mindig a szocreál művészeti irányzat élte „aranykorát”. Munkások, élmunkások, gyárak, üzemek adták a témát. Annál is inkább csodálkoztam azon, hogy az én kis tájképem bekerült a „kánonba”. A továbbiakban sem köteleztem el magam a szocreálnak. A nemzetközi sikereknek örvendő és díjakat hozó, Balló Ferenc olimpiai birkózóbajnokról készült, tusba rajzolt portrét sem sorolom ide, fölfogásában és megoldásában túlmutat rajta a rajz.

Festőként vagyok jelen a művészeti életben, egyéni és csoportos kiállítások, alkotótáborok, rendezvények résztvevőjeként.

Könyvillusztrációkat is készítek néha. Több mint 25 egyéni kiállításon, és a százat is meghaladó csoportos kiállításon mutattam be főleg olajképeimet és tusrajzaimat, az ország területén és határain túl is.

Ez a jelenlét jelentős, mind szakmai, mind a személyes megélttség, a közönséggel való találkozás, a műélvezők értékítélete szempontjából. A dicsérrő szavakat elismerésként könyveltem el, a negatívabb véleménynyilvánítások jobb művek alkotására sarkalltak. A siker hatására nem szálltam az égbe, a kudarc, sikertelenség, ha jutott is belőle, nem tört le.

— *Kik az eszmetársaid, barátaid? Csak az értelmiségiekkel, művészelkekkel barátkozol? Milyen korosztályból és miféle társadalmi rétegekből érkeznek azok, akiket közel érzel a szívedhez?*

— Mielőtt válaszolnék, egy kissé elkalandozom az irodalom és a művészet birodalmába, hisz az igazi eszményeimet ott találhatom meg. Csodálattal nézek föl a művészettörténet nagy alkotóira, akiket eszmetársaimnak fogadok el. Művészetüket iránymutatónak tekintem, fáklyafényük rám vetült, formáltak eszmeileg, csiszoltak érzelmileg.

Egy felsorolás, felemlítés sohasem bírhat véglegességgel, de párat említésre méltónak tartok. Michelangelo tartalmilag és eszmeileg magas mércét állított elem, Rembrandt mélyen a lélekig ható festészete mindig a szemem előtt fénylik, Van Gogh forrongó, expresszív képei megmozgatnak. Hazai berkekben maradván Gulácsy Lajost nevezném meg. Spirituális álmvilága, képeinek finom rezdülései rám tapadnak.

Folytathatnám az irodalom területén, különösen az ifjú lelkeket tápláló szimbolista (*A fekete zongora, Az ős Kaján*) Ady Endre nevével. Szellemi társként jelentkezik Szabó Lőrinc *A huszonhatodik év* fájdalmas búcsúzásával.

A sor nyitva marad. Szívesebben barátkoztam és barátkozom az irodalomhoz és a művészi élethez tartozókkal. A legtöbb barátság ebből a kategóriából alakult ki. Nehéz lenne, de nem is merem felsorolni valamennyit, mert véletlenül sem szeretnék kihagyni valakit. A kapcsolattartás legtöbbször a műteremben vagy az íróasztal mellett történt. Felejthetetlenek a Miklóssy Gábor festőművésszel folytatott több órás eszmei beszélgetések. Keveseknek adatott meg, hogy bejelentkezés nélkül kopogjon be lakásos műtermének ajtaján. A szakmai dolgok megtárgyalása mellett szellemiekről folyt a beszélgetés. Bevallom, sokat tanultam tőle.

A Balázs Imre festőművészhez kapcsolódó barátság nem csak a műtermi, képzőművészeti gondok megbeszélésének a kiélésében nyilvánult meg, de szóra-kozások, családi összejövetelek, kirándulás formájában is, vagy alkotótáborokban, együttműködésben csúcsonodott ki. A homoródszentmártoni alkotótábort együtt kezdtük, Kusztoz Endrével hárman. Ez még elég kezdetlegesen indult. A kezdeményező Cseke Péter író. Két-háromnapos időtartammal. Az elszállásolás és étkezés Recsenyédén, a Péter szüleinél. Ez 1979-ben történt, a következő évtől már szervezeten beindult Homoródszentmárton községben, Nagy Attila tanácselnök patronálásával. A művészeti irányító továbbra is Cseke Péter maradt.

Egyazon időben indult volna be a makfalvi alkotótábor. A terv és a megbeszélés szerint az én kocsimmal mentünk volna Nagy Pállal és Balázs Imrével. Szomorú érzéssel gondolok erre a napra: Nagy Pál festőművész és felesége, Kemény Zsuzsa, az *Új Élet* szerkesztője, valamint D. Varga Katalin, Bukarestben élő grafikus halálára. Azóta gyakran tettem fel a kérdést, mi történhetett volna, ha...? Ha az én kocsimmal indulunk el 1979. június 18-án, amint azt megbeszéltük, a makfalvi képzőművészeti alkotótábor megnyitójára, és ha az utolsó órában Zsuzsa nem másítja meg tervünket a következő szavakkal: „Hagyjad Zoli, Pali viszen a Vokswagennel. Mert Varga Kati is kijönne Makfalvára.” Így is történt. Imrével elindultunk az 1100-as Daciával. Meg is érkeztünk. Paliék nem érkeztek meg. Erdőszentgyörgy és Hármashalu között bekövetkezett a tragikus hármashalál. A tragédia előtt pár perccel Olariu György festőművésszel a Fülöp Dénes lakásának erkélyére könyökölve figyeltük a hatalmas felhőt fejünk fölött. Szováta felől egy kővel megrakott teherkocsi száguldott az úton. Gyuri megjegyzi: — Képzeld, ha ez a kocsi kő valakikre ráhullana. A vész bekövetkezett. Azzal a kocsival ütköztek össze Paliék. A kocsi kigyulladt, mindhárman bennégtek. Palit még sikerült levinni az erdőszentgyörgyi kórházba, de menthetetlen volt.

Újból felteszem a kérdést: mi történt volna, ha mi hárman indulunk el, megérkeztünk volna-e? Erre sosem fogunk választ találni. A tragédia következtében elmaradt az az évi alkotótábor.

A műtermi, kávéházi beszélgetések hoztak közel olyan barátokkal, mint Fülöp Antal Andor festőművész, Lövith Egon szobrász, Nagy Pál, Fekete Zsolt, Szécsi András, Maszelka János, Siklód Tibor, Sükösd Ferenc, a Zolcsák házaspár, a Kosztánczi házaspár, valamennyien festők, és a sort még folytathatnám.

Egy-két nevet említek az irodalom berkeiből is. Nagy Miklós Kund segítségével mindig számíthattam, függetlenül az interjúktól és könyvírástól. Furcsán hat, a másik név éppen a Bölöni Domokosé, akinek különösen hálás vagyok, mert a barátságon túlmenően segítette írásaim sínre tételét.

Szócs Kálmán, Bartis Ferenc, Oltyán László költő-írók neve ott helyezkedik el a névsor elején. A diktátoros elnyomás kibeszélésével pillanatokra enyhültek a ránk nehezedő gondok, fájdalmak, valamelyest elviselhetőbbnek tűnt az élet.

A vásárhelyi, udvarhelyi, hatvani kiállítások (együtt festő fiammal, Kedei V. Zoltánnal), a debreceni tárlatok, valamint a makfalvi, homoródszentmártoni, hortobágyi, a kézdivásárhelyi Incitato, a kőteleki alkotótáborok, a Vár-laki műtermem — mindezek, amellet, hogy találkozhattam a műélvező közönséggel —: életre szóló barátságok színhelyei.

Egy-két történet említést kér. A nyolcvanas évek elején Fülöp G. Dénes, a Vártemplom lelkésze tervbe vette az egyházi képtár megteremtését, felkérésére oda is ajándékoztam a nagyobb méretű *Kóműves Kelemen* című olajképemet. Történt aztán, hogy Németh Géza református lelkész, a budapesti Reménység Szigete vezetője Vásárhelyen járva meglátta a képet, és kereste az ismeretséget. Ez meg is történt. Később, kéthetes budapesti tartózkodásunk alkalmával,

feleségemmel (Péterffy László szobrászművész Leonardo utcai műtermében lak-tunk) többször meglátogattuk Gézáékat. Németh Géza felajánlotta (lakás, festé-kek, ecsetek, vászon beszerzésével), hogy fessek meg még egyszer a Kőműves Kelemen-képet. Két okból sem vállaltam: ugyanazt a témát, ugyanazon for-májában nem szokásom és nem is tudnám megfesteni, nem beszélve arról, hogy a felajánlott lakás a maga berendezésével (perzsaszőnyegek, könyvek stb.) nem szolgálta ihlettel.

Németh Géza kiállítást rendezett tusrajzaimból, New Yorkban.

Egy másik eset is ide kívánczik. A makfalvi alkotótáborokban készített pasztelleimet otthagytam a Fülöp tanárházaspárnál. Fülöp Dénes és Irénke az alkotótábor megálmodói, lelkes istápolói voltak. A templomot ábrázoló egyik pasztellképpemmel megajándékozták a kőteleki Varga Zoltánt. Hazamenve — elmondása szerint — berámázta a képet, és nézegette a falon. Ebből támadt az ötlete, hogy maga is alkotótábort hoz létre Kőteleken, a Tisza partján. Álmat meg is valósította, az egyik makfalvi csoport résztvevőivel, köztük voltam én is. Kellemes napokat töltöttünk a Tisza partján. Pár éven át a Tisza-parti hangu-lattal éltem. A hetvenéves születésnapom tiszteletére a Varga család Szolnokon kiállítást rendezett munkáimból, két hónappal megelőzve marosvásárhelyi egyéni kiállításomat a Kultúrpalotában.

Szintén a makfalvi alkotótábor egyik csoportjával töltöttem kellemes hetet Courbreuse-ben (Párizs mellett), kiállítással egybekötve, élvezhettük a francia barátok vendégszeretetét, családoknál elszállásolva. A segítségükkel láthattam meg Párizst, azt a várost, mely mágikus művészetével hívott új világba, de az is lehet, ez csak rögeszme. Csodálhattam a Notre Dame-ot, az Eiffel-tornyot. Betekintést nyertem a Louvre varázsába, találkozhattam Leonardo Mona Lisa-jával, mély tisztelettel elsétáltam előtte. A d'Orsay, a franciák nemzeti múzeuma külön élménnyel szolgált, szemtől szemben Van Gogh, Gauguin, Cézanne képeivel.

Külön megemlítem az ötven éve Franciaországban élő gróf Nádasdy Borbála balett-táncoktató, több kötet szerzőjének a nevét, aki igazi barátként nyújtott segítő kezét. Ő volt a fordítónk is.

Műtermi ismerkedésből jött létre tartós barátság Kozma Grimm Máriával Calgaryból (Kanada). Munkáimból, főleg színes grafikáimból rendezett kiállítást. Az általa vezetett csoportnak tiszteletbeli tagja lettem. A Calgary-i csoport alkotóinak munkáiból rendeztem bemutatót a vásárhelyi Bernády Házban.

Téma vagy modell hiányában kéznél a tükör, segítségével megjele-nik arcképem modellként. Így született meg több tucatnyi önarcképem. Pontos számot nem mondhatok, de számuk közel jár az ötvenhez. Ezzel még nem értem el — olvasmányaimból szerzett adat — Rembradt ötvenes önarckép-csúcsát. Az önarcképeken át szélesedett a baráti kapcsolat, még akkor is, ha ritkábban találkozhatunk. Aki megtűri falán önarcképeket, azzal mintegy barátokká válunk. Szívesen csatolok ide egy olyan levelet, amely ezt a gondolatot alátámasztja:

Jó napot, Domi!

Kézi mappám tele mindenféle „szeméttel”. Nagytakarításra lenne szükségem, de sajnálom megsemmisíteni, eldobni a telefirkált papírdarabkákat. Nincs más választásom, mint megszabadulni, kukába dobni... Mielőtt elkövetném, egy régen hallott kijelentésre figyelek, amely így hangzik: „Mielőtt eldobnál valamilyen írományt, másold le.” Pfuj! Tebát, ismétlem magam, vagyis a bumeráng visszatér. Gyakran megtörténik, hogy valamit eldobok, később szükségem lenne rá, hiányolom... Ezért nagyon óvatos vagyok. A rajzvázlataimat ritkán semmisítem meg, a mindennapi műtermi munkában segítenek, ha újabb munkához kezdek, és a megfestendő téma még nem kristályosodott ki. Ezek a vázlatok egy-egy gondolatot tartalmaznak. Forogatom, nézegetem, míg be nem ugrik a megfestendő téma kivitelezhetősége. Az írott papírdarabkákkal ugyanaz a helyzet, melyek futtában rögzítődtek, alkalmasszerűen a műteremben, az utcán, autóbuszra várva a megállóban vagy éppen utazás közben, valamennyi szikraként tűnt fel, hogy tűzzé terebélyesedve lánggal égen.

Nebéz a küzdelem, nebéz a harc.

A megtépzott álmodozás után a földköz tapadok, s az itthon maradás gondolatával beálllok a sorba, a csúcsra igyekvő tömeg csoportjába, ahol az emberek egymás hegyén-bátán, tülekedve is keresik a sikert, ki-ki a maga módján. Ebben a tülekedő ceremóniában az a sajnálatos, hogy nagy része, egészen nagy része gazdagodási vágytól vezéreltetve tülekedik, zászlójára a pénz istenét pingálván. De ne legyünk elmarasztalóak, elégséges számban vannak olyanok is, akiknek a tudomány vagy a művészet jelenti a földi szerelmet. Az utóbbiak között vélem megtalálni helyem.

Kedves Domi! Eme írásféle elindításakor, címnek a Jó napot! szándékoztam adni, ami reggel meg is történt, de délelőtt a barna barettes önarcképem jó napot kívánt — Neked. Így a címet kiegészítettem neveddel. Kívánom, hogy a kép tegyen eleget küldetésének, és lakásod faláról naponta köszöntsön Jó napot!-tal, mindaddig, míg meg nem unod. S ha már ennyire megszemélyesítettem ezt az eseményt, akkor pár gondolattal kiegészítem a belső tájat, melyet képeimen, főleg önarcképeimen igyekeztem a világ, jobban mondva a műélvező közönség elé tárni.

Papírdarabkákkal kezdtem ezt az irományt, melyeken a szavak és a gondolatok olyan szerepet töltenek be, akár a festészetemben a vázlatok. A készülő újabb munkáboz e vázlatok, írásforgácsok segítenek, oly formában, hogy többszöri átnézéssel annyira felszívódik a vérembe, lerakódik, hogy az első ecsetvonás megejtése után a fehér papíron vagy vásznon beugrik a megoldás is. Abban a pillanatban mindent el is felejték. Elfelejttem a begyakorolt vázlatokat, a véremmé vált gondolatokat, és csak úgy, idegenként özönlenek egymás mellé a vásznon, mintha nem is az enyéim lennének azok. A befejezett munkát már nem is tudom a magaménak, nem ismerem rá a saját munkámra.

Így vagyok a fent említett önarcképpel is. Nem én festettem, erre nem érzek képességet, akárcsak a többi képemnél sem. A Múzsza vezette ecsetem, gondokból születtek és álmok táplálták. Bennük hasonló szavak csilingelnek: síkoly, sorsok, szívódások, napfény, dal, szerelem stb., és ezek az alkotásban testet öltenek. Tehát, tudd meg az igazi titkot: ezt az önarcképet nem én festettem. Nem emlékszem a folyamatra. Csak annyira emlékszem, hogy tükörbe néztem, és szembekerültem saját képmásommal, vagyis egy „képpel”. Itt jegyzem meg, hogy a világot, a világnak világát csak tükörből lehet megismerni. A tükör az igazi.

Számtalan önarcképet festettem, minden alkalommal meggyőződtem arról, hogy nem ismerem saját magam. A tükörben látható kép más, egészen más, mint amilyennek véltem magam. A tükör nem hazudik, kimondja az igazságot. A tükör segítségével ismerem meg a bennem létező, de nem látható tulajdonságokat, a lelki és szellemi spiritualitást. A fejemet körülvevő, az énemet megtestesítő aurát, mely a lényem egyetlen minőségi és milyenségi fokmérője.. Ezért van az is, hogy önarcképeimen a drámaiság hatványozottabban jelentkezik, mint más munkámban. Tartalmi igénnyel készülnek. Tükörbe nézek, és felteszem a kérdést: ki vagyok? Nem sikerül azonosítanom a tükörből visszatekintő arcot a szembenéző személyemmel. A kettő egészen más. A tükörképmás az igazibb. Igazabb a valóságnál, aminek egyetlen előidézője lehet: a titkos vízió kékes árnyalata. Még annyit hozzáteszek, hogy a tükörben látható énem a valóságosnak vásznonra való át- vagy megfestése: a tökéletesnek csak egy parányi része.

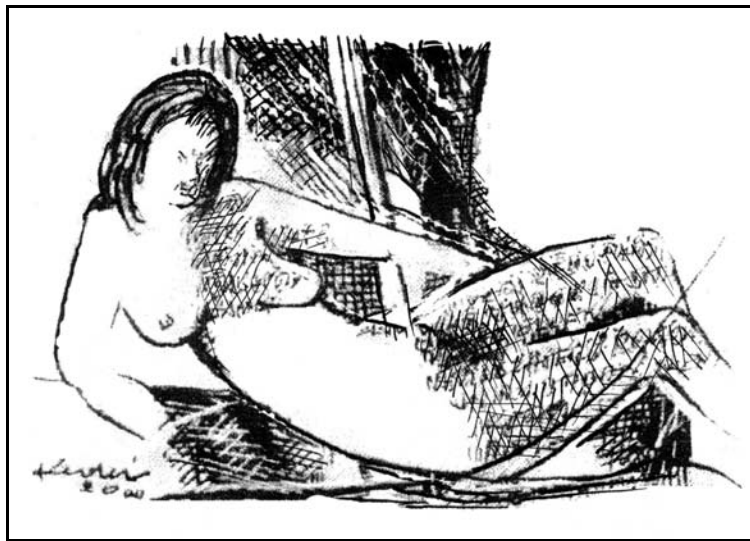
Későn éreztem, befejezetlenül, torzóban maradnak a képeim. Minden munkám torzó szülemény, abszurd jelenség. Vibáncolnak a színek, szemet huny a kék, eltűnik az álomkép, a kiürült paradicsomban üresen kong a jelen hűsége. A bumeráng visszatér. Meddig a remény? Keresem a helyem, csüngök a háztetön, alattam surran a halál. A bumeráng visszatér. Meddig a remény? Festem a képeket, az önarcképeket, dagad az ajándék, kísér a bálvány, kísér a keresztt. Karóba fűznek, csepegtetem vérem, megesznek a férgek. Torzó a kép, torzó az önarckép. Szabadság kellene... Meddig a remény? Őrzöm a szavakat, őrzöm a befejezetlen képeket, az önarcképeket. Őrzöm a felejtethetlen arcokat. Zörög a szekér, fáradtak a lovak. Torzó a kép, torzó az önarckép. A bűvös szerelem nosztalgijával tapadok a földhöz párbeszéd nélkül. A bumeráng visszatér. Meddig a remény? Az önvédelmi viaskodásban pórere vetkőzöm, és tulajdonba veszem a bitortolt tereket, a süppedt talajból kiszedem a rozsdás patkószegeket. A csodák egymásra kerülnek. Szenny és piszok. Alámerült csillagok. Torzó a kép, torzó az önarckép, a bumeráng visszatér, van remény, mert Jó napot, Domi!-t köszöntve csüng az önarckép a szobád falán.

Köszönt a Vár-laki tükörképmás.

— *Műterem: vár a Várban...*

— A Vár-lak műterem a maga ódon romantikájával nem csak nekem jelentett alkotásban, természetben gazdag huszonegy évet, de a városnak is színfoltjává vált. A kövesdombi meleg családi lakás és a várban található műterem közti távolságot naponta kétszer is megteszem. A Rákóczi-lépcső hetven fokán kapaszkodom, fokról fokra, fennebb és fennebb, fülemben bölcsődal, szememben szikrázó napsugarak. Kötődöm a Lépcsőkhöz, a múltból, a jelen érintésével a jövőbe visznek, kötelékükben mozgatom a magam „bábfiguráját”.

A nyolcvanas évek közepén a Képzőművészek Szövetségének elnöke, a városvezetők segítségével műtermeket tervezett a Várban. Festő fiam, megragadva az alkalmat, be is költözött. Aztán 1990-ben, a tragikus vásárhelyi események után átköltözött családjával Hatvanba. A megüresedett helyiséget átvettem.

Az itt eltöltött időszak nemcsak az alkotásra nyújtott teret, hanem színhelye lett egy álomutazásnak is, melynek több száz, több ezer művészetet pártoló, művészetre szomjúhozó lélek lehetett részese. Nem véletlen az álomutazási megfogalmazásom. Álmaim itt öltöttek testet, melynek részese volt és még napjaimban is az, bár fogyatkozóban, a műélvező közönség, a barátok. A helyzet adott volt a háorszobás nagy méretű felületével. Így falra akaszthattam minden megszülető olajképemet, kiállítás jelleggel. Statisztikai számítást nem végeztem, de látogatóimnak száma nem maradhatott el a városban létező galériákéitól, kiállító helyiségekétől. Látogatható, szabad műterem, olyan stúdióféle. Nem rejtem el a készülő művet, sem kezdéskor, sem munka közben. Így a műélvező talán még jobban beférkőzhet a művészet titkaiba.

A New York és Tokió közti világból ide vetődött látogatók hovatartozása, felkészültsége változatos. Egyszerű kétkézi dolgozótól az atomkutatóig: értelmi-

ségiek, művészek, politikusok látogatták a műtermet. Sőt, visszatérő látogatók is. S akkor még nem beszéltem a csoportos látogatókról, főleg az iskolás gyermekekről, példának hozom fel a Bolyai vagy az Unirea iskola diákjait, akikkel esztétikai beszélgetést is folytattunk.

Az elkövetkező években, amennyiben tartogat a sors számomra egy-két évet, és a Múza is kitart mellettem, talán hozzákezdek műtermi naplóm megírásához. Ebben az alkotási folyamat mellett helyet kapnának olyan társművészeti tevékenységek is, melyek háttérül a falakról letekintő képek szolgáltak, könyvbemutatók, irodalmi összejövetelek (Súrlott Grádics), koncertek, kóruspróbák, EMKE-megbeszélés stb., amikor surrogálnak a kamerák és sűrűn kattognak a fényképezőgépek.

— *Művészi hitvallásod gyakran vetted papírra, vívódásaidat, töprengéseidet elmélkedések, kis lírai párlatok formájában is kifejezésre juttatod. Ezeket közül melyiket tartod a leginkább érvényesnek?*

— Valóban, a művészi hitvallásomat gyakran próbálom megfogalmazni. Oscar Wilde mondja: „A művészet, és csakis a művészet tehet tökéletessé. A művészet és csakis a művészet védhet meg minket az élet veszedelmeitől.”

A művészet felemel, nem csak az érzelemhez, az értelemhez is szól. Cselekvésre készítet.

Életszemléletem, hogy maradandóvá tegyem ittlételemet a szép, a jó és a nemes kiművelésében. Az élet értelmét az idealista szemlélet alapján gyakorlom. Az élethez való kötődésemet a szellemiek és a lelkiek szabják meg, mint a művészet fő irányítói. A pillanat megélésének örült szándékával vállalom szerepet a szétforgácsolt idő összerakásában. Az „óriások” földjén hosszan eltűnődöm. A zakarta világban romlástól szeretném védeni legendás történelmünk diadalmas, ugyanakkor megtépázott örökségét. Szomorúan és felelősen érzékelem a sajgó sebeket. A felelősség magával hordozza a terhet. Kötődöm a földhöz. Költői lendülettel repülnék a végtelenség felé, hogy a sötétség mélyéből is felszínre hozzam az örök emberi értékeket.

Értelme van felismerni életünk célját, és feltárni a dolgok eredetét. A tiszta forrásból táplálkozó művészetnek vagyok a híve. Jelszóm a pátosz nélküli egyszerűségben is a nehéz menetelés, még akkor is, ha dantei poklokat kell végigjárnom. Ehhez társulnak töprengéseim. Gyakran felteszem a kérdést: — Mi is a művészet? Kinek pénz, kinek szerelem. A művészetem nagy táblájára ezt a címet írnám föl: SZERELEM. Számomra égig érő kapcsolat. Nyugvópontot keresek a művészetben, általa csillapítom lázam. A magasságról és a mélységről elmélkedem. Hiszek a láthatatlan erőben, mely működteti a világmindenséget. Transzcendentális történeteket keresek emberi bizonylatokkal. A művészet feladata az élet titkainak kutatása, feltárása, és azok összefüggéseit az ember boldogulására használni, vagyis részt vállalni az ember sorsát alakító tényezők megismeréséből. Ezért nevezem művészetemet sorsművészetnek. A kommunista diktatúra alatt elorozták lábunk alól a földet is. Hányszor szorult ökölbe a kezem, fojtottam el föllobbanó tiltakozásom a tragédia

ellen! Mennyi sorstragédia, mennyi reménytelen élet! Nemcsak az én személyemet vagy a családomét érték ezek a drámai hatások. Rabjává váltunk az illúzióknak, s nem vettük észre a lábunk alatt heverő romokat.

Sikerül-e megőriznünk kincseinket? Meg tudjuk-e védeni szülőföldünket? Hozzá köt minden. Ide ereszkednek le gyökereink. Ez a föld bölcsőnk és koporsónk. Anyaföld. Ő ad erőt a megpróbáltatásokban. Testén születnek álmunk, vágyaink, reményeink. Küldetésem a Földanyától származik.

S ha eltávozásra készülnék, utánam szól:

— Ne menj el!

Itthon maradok, és mozaikként rakom ki a motívumokat, a jelképeket, melyek meghatározzák a témát is: a kereszt, a madáríjesztők, a fehérre meszelt házak, a bogáncsot tördelő, simogató kezek, a sikoly zuhanó madara, a megdőlt fák, a mélység és a magasság ritmusa, az ember.

Hasonló gondolatok foglalkoztatnak a festést megelőzően. Papírra kerülnek. Már többször feltettem magamnak a kérdést, hogy miért festek? Ugyanezt feltehetem az írással kapcsolatosan is. A festés és az írás közé egyenlőségjelt nem tehetek. A festés létszükséglet, az írás szellemi tevékenységem, képzőművészeti alkotásaim kisegítőjeként jelenik meg.

Képzőművészeti munkálkodásom mellett az írás tölti ki mindennapi életem. Grafikáimon, főleg tusrajzaimon jelenik meg az írás, betűk vagy szavak formájában. Leonardo is *írja a festményt* — amint vallja —, mert az költészet. 2001-ben történt. Vágyakoztam nagy méretű vászon megfestésére, amelyen a témát csak a betűk szolgáltatnák. A vászon felületét japán stílusban, fentről lefelé komponálni. Előkészülete három hónapot vett igénybe, részleteibe nem bocsátkozom. Elkezdtem a vászon megfestését. Festés közben átalakult az egész elképzelésem, a tervezett betűk helyett szótagokat írtam. A vászon közepére került az a keresztforma installáció, melyet az *Emese álma* olajképem festéséhez készítettem, modellként. A befejezett kép címe: *Lent a sátor, fent az oltár*. Szintézise — képen és írásban — annak a gondolatvilágnak, ami foglalkoztatott éveken át. *Lent a sátor, fent az oltár* cím helyett az *Őszkép* megnevezést is adhattam volna. Összességében, az eddigi munkáimnak szintézise. A szövegben elrejtve, talán sikerült visszaadnom az eddig festett képeimnek eszmei tartalmát. Az *Őszkép* megfestéséhez szükséges gondolatokat elő kellett hívnom, ami zökkenőmentesen történhetett, de kevésbé a vele együtt remélt siker. A siker velejárója a kétely. Nem elegendő a szívembe zártakat birtokolnom, azokat meg kell osztanom másokkal. Nem engedhetem az illúziók szárnyán tovaszállni. Egy-egy pillanat olyan érzést, gondolatot válthat ki, melytől lehetetlen a szabadulás. Belém fészkelődnek. Ezt hívom örök pillanatnak. Az örök pillanat örömmé és örömgondolattá alakul, másokkal is megosztható, még akkor is, ha kavargó bennem a kételkedés. Az egész folyamat titokrejtély. Körülbástyáz. Léteznek másokra át nem ruházható örömök vagy fájdalmak. Ezek az át nem ruházható örömök és bánatok a nagy témák titokrejtélyébe burkolózva kerültek a vászonra, de ki a megmondhatója, hogy mennyi maradt még a palettán, megszáradva?

A művészetről vallott gondolataim előzően megjelentek egy füzetecskében, *Vallomás* címmel, Kiss Gellért Győző szíttanyomatával. Majd egy album a Nagy Miklós Kund szövegével, a Mentor kiadásában, több mint negyven olajfestményem reprotójával.

Szükségét éreztem egy olyan könyvnek, amely ízelítőt nyújtana grafikáimról, valamint az időről időre, napról napra sokasodó lírai gondolataimnak a megjelentetését. Így született meg *Beszéllő ecset* című könyvem, a marosvásárhelyi Mentor kiadásában. Ebben többek között így vallok: „A látóember megrendelte, kezembe adta és figyelmeztetett, hogy eldöntötték a tér közepét. Perverz megmérettetés, akár a film, lényegtelen, pár szavas fecsegés, némán kongó szólam, lefelé a lejtőn, mélység hiányával — holott e nélkül nincs művészet. Szól a verkli, szűkül a perc. Megóvóm voltunkat. Csupaszon, kopottan tiportak sárba. Ma kezemben a tétel, bár a vágyak lassan elsvadnak, eltűnnek a határok strand és főtér között, lányok köldökcsillárai a tér közepén. Vár a halál csókja. Kapkodom fejem, jobbra figyelek, balra bicegek, lebeg a nyár, pitvarajtó, macskajáték... Mennyi ember, üres világ. Mondom a magamét, semmi sem változik, az arcmimikás küzdelemben őrlöm a semmit és rimánkodom. Rimánkodom a két véglet között, a honolulúi álmodozás sem jár haszonnal. Az idő telik, peregnék a homokóra szemcséi: felül apad, alul dagad. Meddő próbálkozás az öniróniám megszelídítése. A számadás eredménye vezérel, de remegek, ha nem látom a holnapot, kutyaszorítóba kerülök, és elfecsegem vétkemet. Festeni, festeni, festeni... Fény.”

Az interjút Kedei Zoltán grafikái illusztrálják

Csávossy György

Új év küszöbén

Ólomlábon moccannak most a percek,
halkabban, mint ahogy a fában
megbúvó szű nagy ritkán perceg.
Várakozás, remény
az új év küszöbén.
Mi lehet még enyém
a végtelen időből?
Kis fansika, piciny szalonnacsík,
mi feleslegként oldalra esik.
De bármi szomorú az ég,
kevés derű
mégis dereng a párán át.
Isten kezében van a hegedű
vonója,
szólalj meg zengő hangon, lelkem,
hirdesd, hogy mint a csillagkörök,
a remény végtelen és örök.

(2011)
